

HET GEKROONDE EILAND

Ivan Ollevier

GEKROONDE ZEILAND

Het Verenigd Koninkrijk ~~& de Europese Unie~~
& DE BREXIT

Houtekiet

Antwerpen / Amsterdam

INHOUD

WOORD VOORAF	9
INLEIDING	15
1. WINSTON CHURCHILL: 'IN' OF 'UIT'	25
THIS SCEPTER'D ISLE: MERTHYR TYDFIL EN PORT TALBOT	45
2. DE GAULLE ZEGT 'NON'	57
THIS SCEPTER'D ISLE: EALING, SLOUGH EN LONDEN	69
3. HEATH HAALT DE BUIT BINNEN	83
THIS SCEPTER'D ISLE: HALIFAX	99
4. THATCHER EN ZOON	105
THIS SCEPTER'D ISLE: NOTTINGHAM	125
5. MET NEW LABOUR WORDT ALLES BETER... OF NIET?	135
THIS SCEPTER'D ISLE: LOWESTOFT	149
6. EEN KORTE GESCHIEDENIS VAN HET EUROSCEPTICISME	159
THIS SCEPTER'D ISLE: GLASGOW EN MOTHERWELL	189

7. EEN ZEER BRITSE MOORD	201
THIS SCEPTER'D ISLE: NEWCASTLE	221
8. ET TU MICHAEL?	225
THIS SCEPTER'D ISLE: GREENFORD EN SHOREDITCH	243
EPILOOG	253
BIBLIOGRAFIE	261
REGISTER	265

*This royal throne of kings, this scepter'd isle,
 This earth of majesty, this seat of Mars,
 This other Eden, demi-paradise,
 This fortress built by Nature for herself
 Against infection and the hand of war,
 This happy breed of men, this little world,
 This precious stone set in the silver sea,
 Which serves it in the office of a wall
 Or as a moat defensive to a house
 Against the envy of less happier lands,
 This blessed plot, this earth, this realm, this England.*

*Deez' vorstenezetel, dit gekroonde eiland,
 Dit land van majesteit, de troon van Mars,
 Dit ander Eden, dit halfparadijs,
 Dit bolwerk, door natuur voor zich gebouwd
 Om de oorlogshand en elke plaag te weren;
 Dit volk van zegen, deze kleine wereld;
 Dit kleinood, in de zilvren zee gevat
 Die eromheen ligt als een sterke muur,
 Of als een slotgracht die een huis beschermt
 Tegen de wrok van min gelukk'ge landen;
 Dit zegenrijke plekje, deze grond,
 Dit rijk, dit Engeland.*

WILLIAM SHAKESPEARE
The Tragedy of Richard II
 (vertaling Willy Courteaux)

WOORD VOORAF

‘**T**his scepter’d isle,/This earth of majesty, this seat of Mars,
This other Eden, demi-paradise’: de woorden zijn van John of Gaunt, diens monoloog in Shakespeares tragedie over de val van de veertiende-eeuwse koning van Engeland, *Richard II*. John of Gaunt is in het stuk de belichaming van vaderlandsliefde, van hevig nationalisme zelfs. Zijn gevoel van superioriteit tegenover het Europese vasteland is ontieligelijk. Hij heeft het over ‘de wrok van min gelukk’ge landen’ die de Engelsen hun ‘zegenrijke plekje’, hun ‘waarachtig ridderschap en christendienst’ benijden.

Het is opmerkelijk dat Shakespeare uitgerekend John of Gaunt deze regels in de mond legt. Gaunt was geboren op het continent, op nauwelijks twee kilometer van waar ik nu zit te schrijven, in de Sint-Baafsabdij in Gent, in 1340. Deze zoon van Edward III, de Engelse vorst die zich op de Vrijdagmarkt had laten kronen tot koning van Frankrijk, streed een groot deel van zijn leven op het vasteland, in een poging om het Franse grondgebied voor Engeland te veroveren.

Maar het is me om de mythe van het gekroonde eiland te doen dat zich afzet tegen het continent, ‘achter een slotgracht die een huis beschermt’, zoals John of Gaunt het zag. Een mythe die vele eeuwen lang is blijven doorwerken. Toen schrijfster Frances Trollope in 1836 in Calais aan land ging, was ze getuige van een gesprek tussen een ongeïnitieerde Europe reiziger en zijn meer ervaren reisgezel: ‘Wat een afschuwelijke stank,’ zei de eerste. Waarop zijn medereiziger antwoordde: ‘Het is de stank van het continent, sir.’ Het Kanaal dus als een slotgracht die Groot-Britannië afschermt

van de kwalijke (en stinkende) Europeanen, in het geval van Frances Trollope verpersoonlijkt door de Fransen.

In de tijd van Edward III en Richard II hadden de Engelsen nog niet ontdekt dat de slotgracht ook een brug naar de wereld kon zijn. Dat kwam pas later, toen in de zeventiende en achttiende eeuw de Britse wereldreizigers het ruime sop kozen, en ze de wereld voorbij Europa ontdekten. De zee die de Britten afsneed van hun naaste burens, was ook de zee die hen verbond met hun verste handelspartners en bondgenoten. Via het water bouwden de Britten hun imperium op, dat in de negentiende eeuw bijna een vierde van de aardbol zou omvatten. Eerste minister Benjamin Disraeli (1804-1881) sprak de befaamde woorden dat 'Engeland Europa ontgroeid is'. Europa was irrelevant geworden.

De Tweede Wereldoorlog versterkte nog het idee dat Groot-Brittannië niet echt bij Europa hoort: aan de andere kant van 'de zilv'ren zee' (alweer John of Gaunt) waren de barbaarse nazilegers de grenzen van hun buurlanden overgestoken en hadden de andere naties van het continent onder de voet gelopen. De zee daarentegen was een grens waar Erwin Rommel en zijn tanks niet overheen konden rijden. Er waren geen slagbomen die ze konden breken als waren het lucifers. Er waren luchtgevechten voor nodig ('de Slag om Engeland'), bombardementen op Britse steden, en zelfs dat hielp niet. Nooit zouden de nazi's de hand kunnen leggen op het 'kleinood in zilv'ren zee gevat' ('this precious stone set in the silver sea').

Het eilandgevoel hebben de Britten, ondanks de Chunnel, ondanks de Eurostar, nooit van zich af kunnen zetten. Ze bleven buiten het open-grenzenverdrag van Schengen. Het idee dat ze nooit echt bij Europa gehoord hebben, bereikte zijn hoogtepunt op 23 juni 2016, toen ze met een kleine meerderheid ervoor kozen om uit de Europese Unie te stappen. De relatie tussen de twee vertoonde hoe dan ook al decennia alle tekenen van een disfunctioneel huwelijk.

De Britten bleven zich verkijken op hun imperiale verleden, dat nochtans voltooid verleden tijd was. Kort na de Tweede Wereld-

oorlog zei de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken al: ‘Ze zijn hun imperium kwijt, en hebben hun rol nog niet gevonden.’ In 2017 lijdten ze nog steeds aan fantoompijn. Af en toe jeukt het been nog, soms doet het pijn, maar pas als ze willen krabben of het zeer wegwrijven, merken ze dat de ledemaat er niet meer is.

Historicus Raoul van Caenegem vergelijkt de relatie tussen het Verenigd Koninkrijk en de Europese Unie met de Sint-Vitusdans. In 1374 was er in de Duitse stad Aken een eerste uitbraak van een mysterieuze ziekte: groepen mensen begonnen te hallucineren en schokkende bewegingen te maken. De toevallen eindigden meestal in volslagen uitputting, soms zelfs in de dood. De volgende eeuwen verspreidde de dansplaag zich over de rest van Europa. Tegen het midden van de zeventiende eeuw was de ziekte op even mysterieuze wijze verdwenen. Mogelijk was ze een vorm van massahysterie.

Prof. van Caenegems opmerkelijke vergelijking is misschien wat vrijblijvend frivool, maar ze snijdt hout. Ik paraphraseer de redenering van deze briljante mediëvist: in de jaren vijftig waren de Britten, toen de eerste stappen naar een Europese eenmaking gezet werden, niet geïnteresseerd. In de jaren zestig zochten ze toenadering. Nauwelijks hadden ze zelf een Europese vrijhandelszone, de EFTA opgericht, als tegengewicht voor de Europese Economische Gemeenschap, of ze lieten hun EFTA-partners vallen als een baksteen om dan uiteindelijk toch bij de EEG het deksel op de neus te krijgen. Eerst stond de Labourpartij afwijzend, maar daarna begon een Labourpremier, Harold Wilson, met onderhandelingen. Het was evenwel de daaropvolgende Conservatieve premier, Edward Heath, die de UK de EEG in loodste. De machtige Britse vakbonden waren in 1969 voor een toetreding, maar in 1971 weer tegen. Nauwelijks had Heath zijn handtekening gezet, of Labour was alweer van gedacht veranderd en vroeg een herziening van het akkoord. De latere Conservatieve premier Margaret Thatcher was een enthousiast voorstander van het lidmaatschap, maar in de jaren tachtig legde ze een bom onder de toen alweer beproefde relatie. Ondertussen was Labour nog verder geradicaliseerd en was het

een virulent tegenstander van de Europese eenmaking geworden. Wilde het in 1975 nog een herziening van de lidmaatschapsvoorwaarden, in de jaren tachtig wilde het zonder meer uit de EEG stappen.

Van Caenegems analyse houdt daar op, zijn standaardwerk over de geschiedenis van Engeland dateert uit 1984. De bizarre Sint-Vitusdans bleef evenwel doorgaan: John Majors regering die niet kon kiezen, daarna de drie opeenvolgende Labourkabinetten die koud en warm bliezen ('nee' tegen de euro, 'ja maar', 'nee,' zoals Vicky Pollard in *Little Britain*: 'Yes, but no, but yes...'), en nog daarna het Camerontijdperk, dat in 2016 uitmondde in de voor velen verrassende en toch niet geheel onverwachte keuze om uit de Europese Unie te stappen.

Het gekroonde eiland is het logboek van de relaties tussen het Verenigd Koninkrijk en de Europese Unie. Het begint met Winston Churchill, de eerste die, na de Tweede Wereldoorlog, het idee opwerpte van een eengemaakt Europa. Daarom wordt Churchill wel eens 'de vader van Europa' genoemd. Het was als de vader van Europa dat zijn geest aangeroepen werd tijdens het brexitreferendum van 2016, opmerkelijk genoeg zowel door de voor- als tegenstanders van een uitstap uit de EU. Het verhaal eindigt in 2017, met het inzetten van de scheidingsprocedure tussen de UK en de EU door eerste minister Theresa May. Tussen de historische schetsen door beschrijf ik in reportagestijl de reizen die ik kort voor en na het referendum naar het Verenigd Koninkrijk heb ondernomen. De reportages meten de temperatuur op het 'gekroonde eiland', 'this scepter'd isle', van Glasgow in Schotland, over Newcastle, Halifax, Nottingham en Londen tot Merthyr Tydfil en Port Talbot in Wales. Ze geven een idee van waarom de Britten hebben gestemd zoals ze gestemd hebben. 'Wie, wat, waar' is de regel van drie van de journalistiek. 'Waarom' is de volgende stap. Verklaren en begrijpen. 'Onder elk verhaal stroomt een trage rivier,' schreef de Poolse journalist Ryszard Kapuscinski. Het komt erop aan het ritme van de rivier te vatten.

Bij televisiereportages zijn achter de schermen tientallen mensen betrokken. Ook een boek maak je niet alleen. Mijn dank gaat uit naar Vé en Els, van uitgeverij Houtekiet, voor het vertrouwen. Houtekiet is, voor zover mij bekend, de enige uitgeverij die door twee vrouwen wordt geleid. En wat voor twee! Els was nog maar pas de nieuwe uitgever toen ik al de dag na het referendum van haar een mail ontving: ‘Zouden we niet eens praten over een brexitboek?’

De collega's van de productiekern-buitenland zijn de onvolprezen duvelstoelijagers van het journaal. Zij boeken onze overtochten, zorgen ervoor dat we een bed hebben voor de nacht, regelen de filmtoelatingen, de vaak eindeloze en monotone stroom aan verzekeringsdocumenten en de satellietverbindingen. Vaak, als Reuters, EBU en APTN volgeboekt zijn, vinden ze nog wel een slot. Ik verdenk hen ervan dat ergens in de ruimte een satelliet met hun naam erop in een baan rond de aarde draait, en dat ze dat (een wijze beslissing) samenzweerderig voor hun journalisten verzwijgen: Michèle, Katrien, Siska, Ann, Febe en Marianne. Marianne was al betrokken bij de wekenlange voorbereiding van de uitzendingen en verzorgde de logistiek op de referendumdag.

De camera- en geluidsmensen/monteurs die me op mijn brexitreizen vergezelden. Televisiemaken gaat stukken sneller dan tien jaar geleden, maar het is ook oneindig complexer en technologischer geworden. Zonder hun toewijding en technisch improvisatietalent waren er heel vaak geen reportages in het journaal geweest: Werner, Michel, Mikhaël, Alain, Aron, Dirk, Roland, Tim, Philippe en Jo.

En er is Christine. Mijn eerste en meest kritische lezer. Zij haalde de taal- en spelfouten uit de tekst, deed suggesties en riep me tot de orde wanneer dat nodig was. Vaak gaf ze me de raad om een hoofdstuk helemaal om te gooien. Even vaak wimpelde ik dat af, maar moest achteraf toegeven dat ze het bij het rechte eind had. Ze stond aan mijn zij, niet alleen tijdens het schrijven van dit boek, maar al vele jaren lang.

Gent, januari 2017

HOOFDSTUK 1

WINSTON CHURCHILL: 'IN' OF 'UIT'

'Ik geloof dat de Europese familie als een eenheid zal optreden, dat de grenzen tussen naties tot een minimum beperkt zullen worden en dat onbelemmerd reizen mogelijk zal zijn.'

David Cameron was begonnen. Dat Churchill hem gesteund zou hebben in zijn strijd tegen de brexit. Dat zijn grote voorganger absoluut geen isolationist was. En dat de Europese eenmaking voor een meer dan zeventig jaar lange vrede in Europa had gezorgd.

Zoiets hoef je natuurlijk geen twee keer te zeggen tegen Boris Johnson, de leider van de uit-campagne. Die spiegelt zich graag aan Churchill, in alle bescheidenheid uiteraard. Hij heeft zelfs een biografie over de man geschreven. Een biografie die, terloops gezegd, evenveel over Johnson gaat als over Churchill, maar goed: Johnson hééft tenminste al eens een boekje over Churchill gelezen. Wat Cameron betreft, nochtans een politicoloog van opleiding, is dat minder zeker.

Johnson repliceerde dus: dat Cameron er niets van weet, dat het niet de Europese Unie was die vrede in Europa heeft gebracht maar de NAVO, en dat Churchill misschien wel voor een eengemaakt Europa was, maar dan wel een zonder het Verenigd Koninkrijk, een eengemaakt Europa waar het Verenigd Koninkrijk uitdrukkelijk geen deel van uitmaakte. 'Nog iets, David Cameron?'

Wie van de twee heeft gelijk? En hoe halen ze het in hun hoofd om een man die al een halve eeuw dood is voor hun referendumkar te spannen? Soms wordt weleens gezegd: wie met Churchill begint te schermen, geeft impliciet toe dat hij geen argumenten meer heeft. Churchill dus als intellectuele passe partout.

*

‘Misschien is je verkiezingsnederlaag wel een verhulde zegening,’ zucht Clementine ‘Clemmie’ Churchill. Het is 27 juni 1945, de dag na de bekendmaking van de verkiezingsresultaten. Churchills gezicht is een donderwolk, en zijn humeur bepaald vicieus.

‘Een verhulde zegening? Dan is die zegening wel verdomd goed verhuld,’ broemt Churchill.

Het onvoorspelbare is gebeurd: de man die het Verenigd Koninkrijk door de oorlog heen heeft geholpen, de iconische en onverzettelijke premier die vijf jaar lang de natie met zijn radio-toespraken heeft begeesterd, is nog voor de capitulatie van Japan en dus voor het formele einde van de Tweede Wereldoorlog door het ondankbare electoraat koudweg aan de kant gezet. Enkele uren later zal de socialist Clement Attlee de handen kussen van koning George VI en de nieuwe eerste minister worden. Uitgerekend Clement Attlee, de man die Churchill ooit ‘een schaap in schapenvacht’ heeft genoemd. Toegegeven: Attlee was een toegewijd en betrouwbaar minister geweest in Churchills regering van nationale eenheid, maar toch: een socialist! Een man die beter kan zwijgen dan praten! Een pepermunt kauwende, grijze, omhooggevallen ambtenaar! ‘Een lege taxi komt aan in Westminster, en Attlee stapt eruit,’ heeft Churchill ooit geschampt. De vernedering had niet groter kunnen zijn.

De Churchills moeten dus 10 Downing Street verlaten. Omdat ze hun appartement in Londen zes jaar daarvoor hebben verkocht, moeten ze een tijdlang hun intrek nemen in een hotel. De grote man levert zijn hele leven al een gevecht tegen ‘de zwarte hond van de depressie’, zoals hij het noemt, de zwarte hond die voortdurend

ergens in een hoek van de kamer zit te grommen. Maar nu heeft die zwarte hond ook tot bloedens toe gebeten. Tegen zijn lijfarts laat Churchill zich ontvallen dat hij 'veel beter was neergestort in een vliegtuig' of 'zo dood [was] geweest als Roosevelt'. De Amerikaanse oorlogspresident is enkele maanden geleden in Warm Springs in Georgia overleden. Gelukkig heeft Churchill nog zijn schilderskwasten, zijn tubes verf en zijn canvas. Inwoners van het Belgische stadje Brugge zien in het Minnewaterpark of op de Dijver soms een corpulente man met een breedgerande hoed en een sigaar achter een schildersezal. Sommigen, maar niet allemaal, herkennen hem.

De oorlog had het land verenigd. 'De nationale eenheid,' schreef socioloog William Beveridge, 'was de grote morele verwezenlijking van de Tweede Wereldoorlog.' Iedereen geloofde in de suprematie van het Verenigd Koninkrijk (dat Churchill systematisch 'Britain' of zelfs 'England' placht te noemen, in een tijd toen Welshmen, Schotten en Noord-Ieren daar nog geen aanstoot aan namen). Ondanks de diepe economische en financiële crisis was de UK een wereldmacht, en er rees vooralsnog geen enkele twijfel over zijn vooraanstaande rol op het internationale toneel.

Drie grootmachten waren er toen nog: de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie, en het Verenigd Koninkrijk, en Churchill vond dat de Britse democratie en tradities het noodzakelijke alternatief vormden voor het materialisme van de Amerikanen en het gewelddadige despotisme van de Russen. Als Europa een leider nodig had, dan moest dat wel het Verenigd Koninkrijk zijn, vond Churchill. Maar na 27 juni 1945 was Churchill premier-af en als leider van de oppositie veroordeeld tot een tweederangsrol. Clement Attlee zou het nu waar moeten maken. Churchill zelf zou zich met een bijzaak bezighouden en zich met zijn volle gewicht achter de Europese eenmaking zetten. Alhoewel: 'bijzaak'? Als Churchill zich op een bijzaak gooide, dan werd die een zaak van internationale importantie.

Al in 1930 had hij een pleidooi gehouden voor een Verenigde Staten van Europa, in een Amerikaans tijdschrift, de *Saturday Evening*

Post. ‘Europese solidariteit,’ schreef hij toen, zal het beste middel zijn om de Europese naties te bevrijden uit de chaos van oude vetes en gruwelijke wraak.’

Churchill had aan het front gediend tijdens de Eerste Wereldoorlog. Niet lang, maar lang genoeg om te weten hoe afschuwelijk die was geweest. En hij wist wel iets van oorlogen: de eerste die hij aan den lijve had meegemaakt, was de Boerenoorlog. Zijn roekeloosheid was toen al legendarisch. Zoals Boris Johnson in zijn Churchillbiografie schrijft: hij liet zich beschieten op vier continenten. Geen enkele andere premier zou het hem nadoen. Churchill leefde op bij een oorlog, maar de vernietiging op industriële schaal van 14-18 had zelfs deze ijzervreter geschokt. Churchill vond dat Europa alles in het werk moest stellen om nog een oorlog te vermijden. Het samenvoegen van identiteiten en loyaliteiten in een groter verband was voor Churchill daartoe de enige manier.

Na zijn artikel in de *Saturday Evening Post* kwam hij al snel in contact met sleutelfiguren van de pan-Europese Beweging, maar na de machtsovername van Hitler in 1933 groeide het besef dat een verenigd Europa voorlopig niet haalbaar was. Hij bleef er evenwel, geheel en al tegen de tijdsgeest in, van overtuigd dat grenzen, zelfs natuurlijke grenzen, geen probleem mochten zijn in het proces dat natiestaten noodzakelijk zouden moeten doormaken in de groei naar een supranationale eenheid. Het meest spectaculaire idee dat uit die overtuiging voortspoot, en dat nooit werkelijkheid werd, was dat van een unie tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk in juni 1940.

Churchill werd premier uitgeroemd op de dag dat Hitler de buurlanden van nazi-Duitsland binnenviel, op 10 mei 1940. Al vrij snel bleek dat de Franse legers geen partij waren voor het Duitse wapengekletter. Nederland had zich al overgegeven op 15 mei, België de 28ste, op 14 juni viel Parijs. De Franse premier Paul Reynaud, die met zijn regering naar Bordeaux was gevlucht, stond onder zware druk om de handdoek in de ring te gooien en met de nazi's te onderhandelen over vrede. Of beter gezegd: capitulatie, want daar zou dat op neerkomen.

Voor het Verenigd Koninkrijk zou de overgave van Frankrijk een nachtmerrie zijn, want dan zou het het enige Europese land zijn dat nog weerwerk bood tegen de alles verpletterende oorlogsmachine van het nazisme. Terwijl de situatie op het continent met het uur nijpender en hopelozender werd, vergaderde Churchill heel de nacht van 14 op 15 juni met zijn oorlogskabinet over de manier waarop ze Frankrijk in de oorlog konden houden. Langzaam groeide bij Churchill en zijn adviseurs het besef dat een unie tussen het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk de enige reddingsboei was: één gezamenlijke regering, één muntunie, één parlement, één onverbreekelijke defensiemacht en één opperbevel, één gemeenschappelijk staatsburgerschap. En de unie zou zelfs na de oorlog voortduren, want de voorstellen van Churchill behelsden ook een gezamenlijke financiering van de wederopbouw. Met één enkele pennentrek zouden Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk één land worden. Dat idee was een maand eerder volslagen ondenkbaar geweest. Belachelijk. Te zot voor woorden.

Churchills voorstel werd via de Franse generaal De Gaulle, in ballingschap in Londen, overgemaakt aan premier Reynaud, die er evenwel niet in slaagde zijn collega's van de noodzaak van de unie te overtuigen. De unie die Churchill voor ogen stond, stuitte op een 'non' van de Fransen en werd door de oorlogsfeiten ingehaald.

Het was nooit Churchills plan geweest om van de Frans-Britse unie een prototype te maken voor een latere Europese Unie. Noodzaak was de moeder van het idee. In juni 1940 was een unie de enige mogelijkheid geweest om de krachten tegen nazi-Duitsland te bundelen en om een Franse overgave te vermijden. De unie had tot stand moeten komen op een moment van crisis, en het viel nog te bezien of die Brits-Franse superstaat het lang na de oorlog zou hebben uitgezongen. We mogen aannemen dat dat niet het geval zou zijn geweest. Maar het toont wel aan hoe pragmatisch Churchill was en hoe soepel hij om kon springen met de ideeën van natie en soevereiniteit.

Ook toen de Tweede Wereldoorlog in alle hevigheid aan het woeden was, bleef Churchill nadenken over hoe hij de Europese

landen na het vestigen van de vrede kon samenbrengen. Tegen getrouwen had hij het in 1940 over een samenwerkingsverband dat zou bestaan uit vijf grote landen, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Spanje, Italië en wat hij Pruisen noemde, samen met vier confederaties die de rest van Europa zouden omvatten. Die negen Europese machten zouden dan bijeenkomen in wat Churchill een 'Raad van Europa' noemde.

Twee jaar later mijmerde hij nog altijd over zijn Raad van Europa. Tegenover zijn minister van Buitenlandse Zaken, zijn partijgenoot Anthony Eden, had hij het openlijk over 'de barbarij van de Russen' (toen nog bondgenoten in de strijd tegen het nazisme), en zei hij dat een verenigd Europa het enige bolwerk zou kunnen vormen tegen de expansiedrang van het communistische Rusland: 'Hoe moeilijk het nu ook in te beelden is, maar ik geloof dat de Europese familie als een eenheid zal optreden, onder een Raad van Europa waarin de grenzen tussen naties tot een minimum beperkt zullen worden en waarin onbelemmerd reizen mogelijk zal zijn.'

Na het einde van de oorlog in Europa en na zijn daarop volgende verkiezingsnederlaag in juni 1945, kon Churchill zich met volle overgave wijden aan de toekomst van Europa. Het voordeel was nu dat hij als oppositieleider vrijelijker kon spreken dan toen hij nog premier was. De politieke consequenties van zijn uitspraken waren nog steeds onmiddellijk en breed en zij voelbaar, maar als ex-premier kon hij zijn gedachten en ideeën veel meer de vrije loop laten, zonder dat daar een politieke prijs voor moest worden betaald en zonder dat zijn uitspraken de officiële regeringspolitiek hoefden te bepalen.

Toch hadden de artikels en boeken die hij schreef en de toespraken die hij hield na juni 1945 een groot soortelijk gewicht. De Europese oorlogservaring had Churchill een ongelooflijk politiek en persoonlijk gezag verleend. Hoewel zijn eigen bevolking hem de deur van Downing Street had gewezen, werd hij door velen beschouwd als de grootste man in Europa. Op 5 maart 1946 had hij in de Amerikaanse stad Fulton het begrip 'Ijzeren Gordijn' gelanceerd, een ijzeren gordijn dat de Sovjets hadden neergelaten tussen